

УДК 632.93(091)

СЕРГАНЮК
Уляна Василівна,
аспірантка Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ РОСЛИН В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУХХ ст.

У статті розглянуто окремі історичні факти щодо розвитку захисту рослин в Новоросійському університеті в 20-х роках ХХ ст.

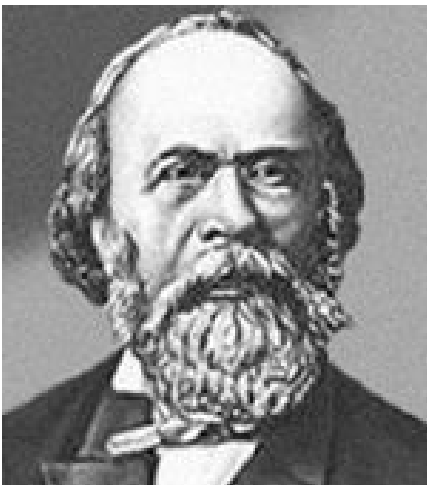
В статье рассмотрены отдельные исторические факты относительно развития защиты растений в Новороссийском университете в 20-х годах ХХ ст.

In the article separate historical facts are considered in relation to development of plant protection in the Novorossiysk University 20th of the twentieth age.

Питаннями організації науково-дослідної роботи із захисту рослин в 20-х роках минулого століття крім спеціалізованих інституцій широко займалися галузеві кафедри навчальних закладів сільськогосподарського профілю, а також інші загальноосвітні ВНЗ країни. Одне з провідних місць у формуванні системи освіти, у розвитку наукових досліджень в даній галузі належить Новоросійському університету (нині – Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова) створеному 1 (13) травня 1865 року. Він є одним із найстаріших університетів країни.

Завданням даної статті є здійснення на основі літературних і архівних джерел історичного аналізу основних аспектів наукової та організаторської діяльності викладацького складу кафедр Новоросійського університету в 20-х роках ХХ ст.

XX століття для Новоросійського університету було насичене різноманітними подіями – перша світова і громадянська війни завдали великої шкоди матеріально-технічній базі і особливо колекціям, обладнанню, людям і викладачам в тому числі. Відбувалися зміни і в статусі університету. 1920 року університет був реорганізований в Одеський інститут народної освіти. У 1930 році цей заклад було ліквідовано і на його базі створено три інші – Інститут соціального виховання, Інститут професійної освіти та Фізико-математичний інститут. На базі останніх двох у 1933 році було відновлено Одеський національний університет [1].

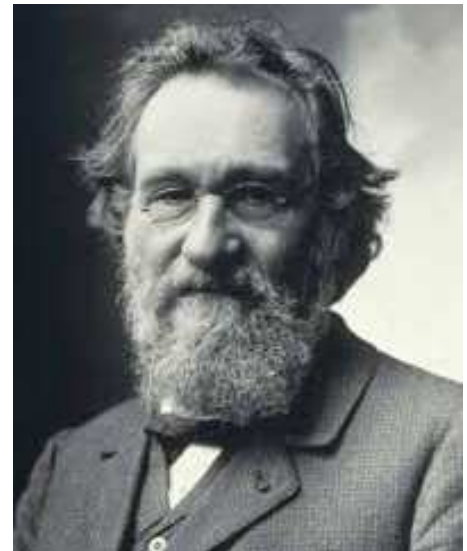

Л. С. Ценковський
(1822–†1887)

Із самого моменту відкриття в ньому була організована кафедра ботаніки. Першим її завідувачем став уже відомий вчений Л. С. Ценковський (1822–1887), який виступив ініціатором планомірного природничо-наукового вивчення Новоросійського та Північно-Кавказького країв, зокрема мікроскопічних організмів – водоростей та грибів. Співробітниками та студентами Новоросійського університету були обстежені Херсонська, Дніпропетровська та Одеська області, Північно-Кавказький край, Бессарабія, Придніпровська смуга України і Молдавії та частково Кавказ. При цьому було виділено значну кількість мікроскопічних грибів, здатних викликати захворювання дикоростучих та культурних рослин.

Протягом 1867–1882 рр. в Новоросійському університеті працював один із засновників вітчизняної мікробіології – Ілля Ілліч Мечников, завідував кафедрою зоології й порівняльної анатомії

1882 р. У 1879 р. І. І. Мечников одним із перших в Росії заклав початок

І. І. Мечніков
(1845–†1916)

біологічного методу боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур, використавши гриб — збудник зеленої муськардіни проти хлібного жука-кузьки і бурякового довгоносика [2].

В університеті І. І. Мечніков вивчав грибкові й бактеріальні хвороби комах і не тільки обґрунтував можливість біологічного методу боротьби з комахами, але й намагався ввести його в практику. Однак перший промисловий препарат на основі Тюрінгської бацили був отриманий у Франції. Сьогодні на основі цієї бацили виробляється не менше 20 препаратів.

І. І. Мечников організував вивчення біологічних методів боротьби із шкідниками сільського господарства, в тому числі з польовими шкідниками. Зокрема, запропонований ним біологічний метод боротьби з ховраками за допомогою збудників курячої холери був заборонений, оскільки лікарські кола Одеси, через необізнаність, вважали, що це може стати причиною захворювань на холеру серед населення.

Питаннями організаторської та науково-дослідної роботи із захисту рослин в 20-х роках минулого століття в університеті займалися викладачі кафедри анатомії і фізіології рослин та кафедри морфології і систематики рослин.

В. В. Половцов
(1862–†1918)

Одним із таких учених був завідувач кафедри анатомії і фізіології рослин Новоросійського університету в 1910–1915 роках, директор Ботанічного саду, видатний педагог – Валеріан Вікторович Половцов. Закінчив Петербурзький університет, здобувши ступінь кандидата природничих наук. В. В. Половцов займався питаннями фітопатології сільськогосподарських культур, зокрема тютюну, на території України та Молдавії. У 80-ті рр. XIX ст. на півдні Росії тютюнові плантації піддалися невідомому

хворобі, при якій верхівки рослин, на листках з'являлися світлі плями, з року в рік кількість заражених полів збільшувалась, а причина хвороби

залишалася невідомою. На територію заражених полів була відправлена експедиція, в яку входили російський фізіолог рослин, мікробіолог, основоположник вірусології Дмитро Йосифович Івановський та Валеріан Вікторович Половцов. За результатами досліджень у 1980 р. вченими опублікована праця «Рябуха – болезнь табака, ее причины и средства борьбы с нею».

В. В. Половцов є автором першої в Росії методики викладання природознавства «Основы общей методики естествоведения» (1907 р. випуску, перевидання 1914, 1923, 1924 рр.), для втілення якої в життя він створив прекрасний біологічний музей, переклав підручники, розробив низку лекцій та екскурсій [3]. У 1907 р. заснував Товариство поширення природничо-наукової освіти (ОРЕО) і журнал за методикою природознавства «Природа в школі».

На кафедрі анатомії і фізіології рослин Новоросійського університету з 1918 року на посаді асистента кафедри, потім старшим науковим співробітником секції анатомії і фізіології рослин науково-дослідної кафедри біології та зоолого-ботанічного інституту працював Борис Миколайович Аксентьев. З 1931 року Борис Миколайович – співробітник ботанічного саду. У 1936 р. Аксентьев отримав науковий ступінь кандидата біологічних наук, а в 1937 – доктора біологічних наук. Вченого цікавили проблеми фітопатології, а саме грибкові захворювання баклажана. Як результат вивчення даного питання у 1934 р. була надрукована праця «Некоторые данные о грибных заболеваниях баклажана (*Solanum melongena* L.) (на огородах в окрестностях г. Одессы)» [4]. Б. М. Аксентьев займався питаннями біології проростання бур'янів, досліджував хімічну стимуляцію насіння. Висновки своїх досліджень вчений висвітлив у працях: «Об изменении свойств семян под влиянием химической обработки» [5], «О развитии проростков рапса, выросших из семян, обработанных азотнокислым калием» [6], «О стимулирующем действии азотнокислого калия на семена пшеницы и о причинах этого действия» [7], «О развитии проростков из семян, предварительно вымоченных в растворе нитрата» [8].

Великої уваги до своєї наукової діяльності заслуговує і Олександр Іванович Борггардт – доктор сільськогосподарських наук, професор, український фітопатолог. О. І. Борггардт народився в м. Діліжані (Вірменія) в сім'ї службовця. Вищу освіту здобув у Швейцарії (1903–1906). Протягом 1906–1911 рр. вчений працював у Новоросійському університеті, займався дослідженнями над виникненням та причинами хвороб рослин, вів педагогічну роботу. З 1911 р. викладає в Бернському університеті предмет фітопатології. Протягом 1914–1930 рр. Олександр Іванович завідує відділом фітопатології в Східно-степовій (кол. Катеринославській) сільськогосподарській дослідній станції, 1930–1933 рр. – Українському науково-дослідному інституті плодючого господарства, а з 1933 р. і до кінця свого життя — в Українському науково-дослідному інституті зернового господарства. О. І. Борггардт автор низки праць з питань фітопатології. Та все ж визначна роль у його науковій діяльності належить розробленню заходів боротьби з сажкою хлібних злаків. Він перший в СРСР запропонував метод сухого протруювання насіння і винайшов для цього препарат АБ (початкові літери імені та прізвища автора російською мовою), який мав широку популярність та застосування, не втративши свого значення до сьогодні [9]. Олександр Іванович сконструював машину для протруювання насіння, яку також часто використовують в сільському господарстві. О. І. Борггардт велику увагу приділяв мікробіологічним об'єктам, хворобам кукурудзи і плодівих культур. У результаті своєї наукової та організаційної роботи, відомі такі праці вченого: «Краткий отчет о работах Отдела фитопатологии Восточно-Степной (б. Екатеринославской) сельскохозяйственной опытной станции за 1923 г.»; «Исследование явления устойчивости яровых пшениц в отношении грибка *Tilletia tritici* Winter»; «Работы Восточно-Степной области сельскохозяйственной опытной станции за 1924, 1925, 1928 гг.»; «Основы построения системы мероприятий по ликвидации головни в зерновом производстве СССР»; «Современное состояние вопросов в области познания

болезней кукурузы»; «Млечный блеск листьев плодовых деревьев, причины его проявления и профилактические меры борьбы» [10].

Проблемами захисту рослин, а саме вивченням методів боротьби з бур'янами, займалася Лідія Дометіанівна Басарська (1890–1955). Працювала асистентом кафедри морфології і систематики рослин в 1920–1922 рр., а також – асистентом жіночих курсів, старшим науковим співробітником Одеської обласної сільськогосподарської дослідної станції з вивчення бур'янів [1].

Підводячи висновки, слід відзначити, що науково-дослідна робота кафедри анатомії і фізіології рослин та кафедри морфології і систематики рослин Новоросійського університету в 20-ті роки минулого століття була направлена на вивчення низки наукових питань із захисту рослин: дослідження грибкових захворювань рослин, використання біологічного методу боротьби з шкідниками сільськогосподарських культур, винайдення і впровадження в практику методу сухого протруювання насіння, вивчення методів боротьби з бур'янами.

Список використаної літератури

1. Коваленко С. Г. Ботаніки і ботанічні дослідження в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова (1865–2005) / Коваленко С. Г., Васильєва Т. В., Швець Г. А. – Одеса : Фенікс, 2005. – 104 с.

2. Руда С. П. До розробки біологічних методів боротьби з буряковим довгоносиком на Україні / С. П. Руда // Нариси з історії природознавства і техніки. – 1986. – № 33. – С. 44–47.

3. Тур Ф. Е. Памяти Валериана Викторовича Половцева / Ф. Е. Тур // Естествознание в школе. – 1919. – № 1-2. – С. 37.

4. Аксентьев Б. Н. Некоторые данные о грибных заболеваниях баклажана (*Solanum melongena* L.) (на огородах в окрестностях г. Одессы) / Б. Н. Аксентьев // Ботан. журн. СССР. – 1934. – Вып 1, т. 19. – С. 11–15.

5. Аксентьев Б. Н. Об изменении свойств семян под влиянием химической обработки / Б. Н. Аксентьев // Ботан. журн. СССР. – 1934. – Вып. 5, т. XIX.

6. Аксентьев Б. Н. О развитии проростков рапса, выросших из семян, обработанных азотнокислым калием / Б. Н. Аксентьев // Ботан. журн. СССР. – 1932. – Вып. 2, т. 17.

7. Аксентьев Б. Н. О стимулирующем действии азотнокислого калия на семена пшеницы и о причинах этого действия / Б. Н. Аксентьев // Ботан. журн. СССР. – 1933. – Вып. 3, т. 18.

8. *Аксентьев Б. Н.* О развитии проростков из семян, предварительно вымоченных в растворе нитрата / Б. Н. Аксентьев // Журн. Русск. ботан. о-ва. – 1931. – Т. 16.

9. *Українська радянська енциклопедія* : в 12-ти т. / за ред. М. Бажана. – 2-ге вид. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1974–1985.

10. *Боргардт А. И.* Избранные труды по фитопатологии. Схемы, таблицы, рисунки / А. И. Боргардт. – М. : Сельхозгиз, 1961. – 216 с.